

Співвідношення наукових та позанаукових знань в культурі

Чорноморденко І.В. Позанаукові знання і культуротворчий процес. — К.: КНУБА, 2009. — 360 с.

Монографія присвячена вельми актуальній проблемі взаємодії теоретичного та образно-інтуїтивного способів осягнення світу в людському бутті. Позанаукове у формах міфологічного, філософського, релігійного та мистецького шляхів пізнання протягом тривалого часу було домінуючим в культурному поступі людства, задовольняючи інформаційно-практичні та духовні потреби особистості й суспільства, а наука як суспільний інститут і особлива спільнота фахівців в точному значенні цих термінів з'являється лише на початку сімнадцятого сторіччя і тільки із середини двадцятого її роль стає провідною у суспільному розвитку.

Автор слушно зауважує, що і в наш час позанаукові шляхи освоєння світу не втратили свого значення, адже вони відображають і виражають низку сфер буття людини і світу — екзистенційний досвід, сакральне, інтимне, трансцендентне тощо, які в силу специфіки науки (її абстракцій, експериментальних методів, раціонально-системних побудов тощо) не охоплюються нею. Проте всі ці сфери потребують свого вираження в культурі в будь-яку епоху людської історії.

Основні завдання монографії — здійснити аналіз поняття «позанаукове знання», встановити спільне і відмінне між позанауковим та науковим знанням, а також провести класифікацію позанаукового у культурі й проаналізувати особливості його окремих форм.

Сучасна філософія продовжує давню традицію виділення знання із загальної сукупності людських переконань, вірувань, забобонів, думок. Тут завжди є актуальним завдання демаркації, відокремлення знання від інших продуктів людського мислення.

Сучасна наука в її постмодерних вимірах провокує актуальність вивчення позанаукових знань, оскільки її норми та ідеали не лише істотно різняться від класичної науки, а й мають пункти дотику з позанауковими знаннями. Якщо за класичною наукою пізнання націлене на осягнення стабільного, детермінованого, лінійного світу і саме прагне бути таким, то багато сучасних наукових напрямів заявляють про принципову нелінійність світу, в якому відсутня однозначна детермінація, а тому постулюють власну нелінійність, метафоричність і образність.

Автор одним з перших в Україні розпочав розробку цієї актуальної тематики та привернув увагу до неї. У монографії доводиться, що знаннєве поле людини не може

бути зведене тільки до наукового знання, воно значно ширше, бо існують знання як досвід, пам'ять, вміння, навички, а також позанаукові знання. Позанаукові знання відносяться автором до класу гуманітарних, вони безпосередньо виконують культуротворчі функції, формують людиновимірний світ, презентують відповідні сенси та норми його буття.

Структура позанаукових знань формувалася і функціонувала впродовж багатомілітарної історії, а тому вона має багатовекторну семантику та складну прагматику. В усіх випадках позанаукові знання — це культуротворчі знання, і мова може йти тільки про те, який тип культури продукується, наскільки він співзвучний відповідній історії та сьогоденню.

Позанаукове знання є досвідом одвічного буття людини в світі, його сприйняття та розуміння, а тому потрібне для актуалізації цілісної людської особистості в її екзистенційних прагненнях і пориваннях. З іншого боку, воно формує вічні моральні цінності, а тому є «оберегом людського» за будь-яких цивілізаційних зрушень.

Цікавими є міркування про те, що звернення до популярної дитячої літератури сучасності (твори Р. Толкієна, К. Льюїса, Дж. Ролінг та інших) показує, що існує стійкий інтерес до містичних сюжетів, чаклунства, тобто таких феноменів, які не вписуються в позитивістський світогляд. Це виражає глибинні запити на позанаукові знання, бо у такий спосіб передається боротьба за справедливість, за добро, красу, дефіцит яких в сучасному перенасиченому технотронному світі не зменшується, а зростає.

Позитивної оцінки заслуговує спроба дати авторське тлумачення позанаукового знання як вираження безпосередніх ментальних практик, що розкривають глибинні екзистенційні процеси укоріненості людини в її життєвому світі, й, базуючись на традиціях окремих етносів, окреслюють їх ідентичність.

Важливою є думка автора про те, що позанаукові знання можуть бути як замкненими, так і креативно відкритими, такими, що постійно наповнюються рефлексіями, значеннями та смислами. Дане положення дозволяє вийти на подолання стерео-

типу про те, що позанаукове знання є лише виявом буденної свідомості й буденного світогляду, виходячи за межі однозначної бінарної опозиції «теоретична — буденна свідомість», згідно з якою все, що не є науковим, існує на буденному рівні. Раджу авторові в подальших дослідженнях феномену позанаукового знання звернутися до цієї проблематики.

Є в монографії і сюжети, які спонукають до дискусії. Автор доводить, що основними культуротворчими операторами позанаукового знання в сучасній цивілізації є аналогія та метафора, і зазначає: спроби використання позанаукових знань в культуротворчому процесі іншими способами можуть обернутися антикультурними наслідками. Проте виникає справедливе запитання: де та межа, за якою суб'єкти позанаукових знань починають використовувати способи, що руйнують їх самих та культуру, їх оточуючу? Які критерії дозволяють стверджувати, що одні способи використання позанаукових знань в культуротворчому процесі є плідними, а інші — руйнівними?

Автор робить висновок, що на відміну від наукових знань, які базуються на концепції об'єктивності істини (в різних формах її існування), позанаукові знання в своїй основі мають «концепцію екзистенційної істини», яка базується на «ідеї справедливості та бутті в істині». У цілому погоджуючись з цим, все ж хотілось б задати авторові декілька запитань. Чи не переносимо ми на позанаукові знання наше розуміння наукових, використовуючи для їх розуміння поняття «концепція»? Чи завжди те, що автор називає «екзистенційною істиною», базується на ідеї справедливості? Чи не є екзистенційна істина іншого, який існує разом із нею незалежно від мене, тобто об'єктивно, теж об'єктивною, проте її об'єктивність зовсім не така, як об'єктивність істин природничих наук? Все це виводить нас до необхідності більш чіткого розрізнення понять «екзистенційна істина — суб'єктивна істина».

Використовуючи метафору Б. Рассела про філософію як порубіжні знання, які знаходяться між теологією та наукою, автор достатньо коректно зазначає, що філософія є порубіжною не між наукою і

теологією, а між наукою і позанауковим знанням. Це порубіжжя виявляється у тому, що філософія оперує категоріями — способами рубрикації світу відповідно до людського буття, які є спільними як для позанаукового, так і наукового знання. На думку автора, вони функціонують в обох випадках інтуїтивно і експлікуються в філософській рефлексії тоді, коли позанаукове чи наукове знання потрапляє в закутки, суперечності, парадокси. Однак виникає проблема: як можлива філософія в якості порубіжжя наукового та позанаукового? Або інакше: в яких культурних формах філософія повинна виявляти себе, щоб бути таким порубіжжям? З позицій метаантропології, яку розробляє автор даного відгуку, відповідь може бути такою: філософія здатна виявляти себе в культурі як філософська теорія, філософська есеїстика та філософське мистецтво, які складно й нелінійно взаємодіють в кожній епосі, а інколи — в одній особистості (К'еркегор, Ніцше, Камю, Сартр). Саме ця поліфонія і дозволяє філософії як поєднувати наукове і позанаукове, так і підніматися над нами, пропонуючи способи розв'язання проблем в кризових ситуаціях.

Є сенс у подальших дослідженнях концептуалізувати проблему наукового та позанаукового у людському бутті взагалі та у філософії зокрема через аналіз дискурсивного та екзистенційного способів буття та філософування. Така концептуалізація дозволить усвідомити позанаукове не лише у протиставленні науковому, а через досягнення його іманентних та субстанційних основ.

Автор пов'язує актуальність проблеми ролі позанаукових знань в сучасному культуротворчому процесі не лише з певним ренесансом позанаукових знань в сучасному світі, але й з особливостями постнекласичного етапу, до якого переходить сучасна наука. Маються на увазі такі риси постнекласичної науки, як принципова нелінійність, відсутність однозначної детермінації, віртуальність, символічність часово-просторових характеристик предметів тощо. Такі характеристики значною мірою притаманні міфу, мистецтву, релігії, які теж мають справу із

символічними, віртуальними, не просторово і часово існуючими об'єктами.

Прикметою часу стає вивчення пізнання в його багатоманітних зв'язках з іншими формами культури і соціальності. Це означає, що наука повинна розглядатися у взаєминах з усім комплексом позанаукового знання. Інакше образ науки, заснований виключно на інтерналістському підході, коли з науки виключаються всі «зовнішні чинники», буде неповний. Тематика позанаукового знання з еретичної і периферійної поступово конституюється в академічно прийнятну область наукового дослідження і освіти.

Твердження автора, що суть сучасної гуманітарної революції в науці й культурі (якщо вона дійсно розпочалася) слід пов'язувати саме з позанауковими знаннями, а не з гуманітарними науковими знаннями, є все ж таки перебільшенням. Немає підстав зводити усю широку і різноманітну палітру гуманітаризації суспільного життя лише до позанаукових знань.

Одним з рефренів праці є твердження про те, що позанаукові знання доповнюють в культурі наукові. Але не можна так суто арифметично характеризувати складну проблему взаємодії різних типів знання. Позанаукові знання знаходяться в суперечливій диспозиції не тільки з науковими, але і з філософськими знаннями. При цьому слід підкреслити значення методологічної складової філософського мислення. Якщо стрижнем світогляду є система культурних цінностей, то ядром теоретичної філософії є методологічна рефлексія, без якої неможливі ні концептуальне мислення, ні наукова освіта. Зневага відмінностей між світоглядом і теоретичним світоглядом веде до втрати раціонального відношення до світу, що не тільки скорочує поле дії науки, але і філософії в культурі.

Вказані зауваження та побажання не знижують в цілому високого рівня праці, більше того, натякають на її евристичні перспективи. Монографія вирішує актуальну проблему визначення філософсько-методологічного змісту і ролі позанаукових знань в процесах культуротворення і постнекласичного наукового дискурсу.

*Л.О. Шашкова,
доктор філософських наук*